

Monika OLBEREK-ŻYŁA

Zmiany demograficzne w aglomeracji Bielska-Białej

Aglomeracja Bielska-Białej jest jednym z głównych elementów systemu osadniczego woj. śląskiego. Na potrzeby tego opracowania delimitacja obszaru została przyjęta za R. Krzysztofikiem (2008), obejmując miasto na prawach powiatu Bielsko-Białą oraz otaczający je pow. bielski.

Celem artykułu jest wskazanie zróżnicowania tendencji przemian ludnościowych w miastach aglomeracji Bielska-Białej w porównaniu do otaczających je obszarów wiejskich oraz określenie zachodzących relacji między nimi w kształtowaniu rozwoju demograficznego regionu.

Największym ośrodkiem aglomeracji jest Bielsko-Biała, której zaludnienie w 2012 r. wynosiło 174,4 tys. mieszkańców. Miejską sieć osadniczą współtworzą też: Czechowice-Dziedzice (liczące 35,5 tys. mieszkańców) oraz Szczyrk (5,8 tys.) i Wilamowice (3 tys.)¹. Bielsko-Biała uzyskała prawa miejskie w 1951 r., kiedy to nastąpiło połączenie bliźniaczych organizmów miejskich, rozdzielonych rzeką Białą, tj. Bielska i Białej (Krzysztofik, 2007). Ukształtowaniu się aglomeracji sprzyjało uprzemysłowienie, szczególnie rozwój przemysłu włókienniczego i maszynowego.

Na obszary wiejskie aglomeracji składa się siedem gmin wiejskich i dwie części wiejskie gmin miejsko-wiejskich. W otoczeniu Bielska-Białej znajduje się kilka dużych wsi, w tym jednowioskowa gmina Kozy — największa pod względem liczby ludności wieś w Polsce. R. Krzysztofik (2006) wskazuje ją jako potencjalne nowe miasto.

Według stanu na 31 XII 2012 r. aglomeracja Bielska-Białej, zajmująca powierzchnię 584 km², liczyła 333,6 tys. mieszkańców, co daje gęstość zaludnienia 571 osób/km². Jest ona ponad 4,5 razy większa niż gęstość zaludnienia w kraju i ok. 1,5 raza wyższa niż gęstość zaludnienia w najbardziej zurbanizowanym woj. śląskim. Gęstość zaludnienia w tym rejonie od 1946 r. przewyższa wartość krajową, wynika to ze znacznego zaludnienia obszarów wiejskich (Krawczyk, 1981).

W latach 1975—1998 Bielsko-Biała pełniła rolę miasta wojewódzkiego, co z pewnością przyczyniło się do rozwoju społeczno-gospodarczego aglomeracji. Obecnie miasto jest ośrodkiem regionalnym, zaliczonym (*Koncepcja...*, 2012)

¹ W artykule wykorzystano dane Banku Danych Lokalnych GUS (BDL).

do głównych ośrodków miejskich. Jest silnym subregionalnym ośrodkiem wzrostu, najsilniejszym po Katowicach ośrodkiem gospodarczym woj. śląskiego, którego rozwój w ostatniej dekadzie był szybszy niż przeciętna miast województwa (Sobala-Gwosdz, 2010).

Aglomeracja Bielska-Białej wyróżnia się w woj. śląskim stałym wzrostem liczby ludności. O przemianach ludnościowych południowej części województwa pisali jednak nieliczni badacze — zazwyczaj opracowania dotyczyły obszaru byłego woj. bielskiego. Zagadnienia demograficzne tego obszaru przedstawili: Mrzyk (1969), Rechowicz (1971), Krawczyk (1981), Wojaczek (1981), Długosz, Jelonek (1984), Ziolo (1987), Rakowski (1995), Runge (1996), Pytel, Sitek (2002), Pytel (2005).

Wśród najnowszych publikacji warto wspomnieć współautorską pracę J. Runge i F. Kłosowskiego (2011), w której przedstawili m.in. przemiany ludnościowe w aglomeracji w latach 1975—2008 w kontekście suburbanizacji. Z kolei T. Spórna (2012) zajął się modelami przemian urbanizacyjnych w woj. śląskim, w tym w aglomeracji bielskiej.

W artykule przedstawiono zmiany demograficzne w okresie 1975—2012, obejmującym różne podziały administracyjne, tj: w latach 1975—1998 woj. bielskiego i katowickiego, a od 1999 r. woj. śląskiego. W badaniu uwzględniono zmiany granic jednostek terytorialnych. Tym samym analizowany materiał statystyczny jest porównywalny w przyjętym okresie.

Dane statystyczne przedstawiono w podziale na miasta i obszary wiejskie. W opracowaniu pod pojęciem miasta rozumie się wszystkie cztery miasta aglomeracji, dla których dane zostały przedstawione łącznie, natomiast pojęcie obszary wiejskie obejmuje gminy wiejskie i wiejskie części gmin miejsko-wiejskich. Przewaga ludnościowa Bielska-Białej nad pozostałymi miastami sprawia, że tendencje dotyczące obszarów miejskich są *de facto* determinowane przez przemiany ludnościowe następujące w Bielsku-Białej. Z kolei obszary wiejskie są niejednorodne. Interesujące jest zatem przedstawienie zróżnicowania przemian demograficznych w gminach. Dlatego na podstawie metody Z. Długosza (1992) dokonano typologii gmin aglomeracji Bielska-Białej. Podstawą zaproponowanej metody jest podział badanej populacji, tu gmin aglomeracji bielskiej, według rozkładu czterech podstawowych parametrów migracji ludności względem wartości średnich. *Sam typograf jest wyrazem graficznym rozkładu badanych cech względem wartości średnich. Jego konstrukcja opiera się na układzie wyskalowanych osi poziomych ilustrujących wartości współczynników: napływu (N), odpływu (O), salda migracji (S) i mobilności (M), przeciętych osią pionową ($\bar{x}$) w miejscach wartości średnich tych mierników. Po połączeniu naniesionych wartości na poszczególne osie współczynników otrzymujemy linię łamaną — graf. Wzajemny układ dwóch linii — prostej (wartości średnich) i łamanej (grafu) — stanowi podstawę podziału badanej populacji na typy, a obraz graficzny tych typów nazywa się typografem* (Długosz, 1992) (wykr. 1). Stosując cztery zmienne możliwe jest uzyskanie 16 różnych typów. W artykule jako wartość

średnią przyjęto średnie współczynniki dla wszystkich gmin w okresie 1992—2012. Od tej zasady odstępiono w przypadku współczynnika salda migracji, dla którego wyznaczono średnią na poziomie 0%, dzięki czemu uzyskano podział na gminy o dodatnim i ujemnym saldzie migracji.

DYNAMIKA ZMIAN ZALUDNIENIA

Pierwszym elementem analizy jest dynamika zmian zaludnienia oraz zmieniający się udział liczby ludności miejskiej w stosunku do całkowitej liczby ludności danego obszaru wyrażony wskaźnikiem urbanizacji. Liczba mieszkańców całej aglomeracji systematycznie wzrastała (tabl. 1), jedynie w latach 1992 i 1999 zarejestrowano ubytek rzeczywisty.

Obszary miejskie i wiejskie wykazywały się odmienną tendencją zmian zaludnienia. W latach 70. XX w. i w pierwszej połowie lat 80. XX w. miasta miały zdecydowanie wyższą dynamikę zaludnienia, ale w kolejnych okresach była ona coraz mniejsza. W rezultacie od lat 90. XX w. liczba mieszkańców miast ulegała stopniowemu zmniejszaniu się. Największe miasto aglomeracji Bielsko-Biała osiągnęło najwyższą liczbę ludności 184,4 tys. w 1991 r., ale po okresie wahań od 1999 r. stale notuje ubytek ludności. Zupełnie inna sytuacja wystąpiła na obszarach wiejskich, które w omawianym okresie charakteryzowały się wysoką dynamiką zaludnienia. Na terenach wiejskich dynamika zaludnienia nie zmniejsza-

szyla się, przeciwnie — mimo fluktuacji, kiedy następujące po sobie okresy 5-letnie były okresami naprzemiennego wzrostu i spadku dynamiki — tendencja jest wzrostowa.

Warto zauważyć, że już w drugiej połowie lat 80. XX w. dynamika zaludnienia wsi była minimalnie wyższa niż w miastach. W kolejnych okresach prym wiodły obszary wiejskie, podczas gdy w miastach zmniejszała się liczba mieszkańców. Różnice te są widoczne szczególnie w pierwszej dekadzie XXI w. Analizując dynamikę zaludnienia w badanym okresie okazuje się, że średni wzrost zaludnienia obszarów wiejskich był wyższy niż rozwój ludnościowy miast. Należy jednak pamiętać, że obliczony wzrost liczby ludności miejskiej jest odnoszony do 1975 r., ale są to dane przeliczone w obecnym układzie administracyjnym.

**TABL. 1. DYNAMIKA ZMIAN ZALUDNIENIA AGLOMERACJI BIELSKA-BIAŁEJ
Z UWZGLĘDNIENIEM PODZIAŁU NA MIASTA I OBSZARY WIEJSKIE**

L a t a	Liczba mieszkańców						Dynamika w okresach 5-letnich	
	ogółem	1975= =100	miast	1975= =100	obszarów wiejskich	1975= =100	miasta	obszary wiejskie
1975	264151	100,0	177273	100,0	86878	100,0	100,0	100,0
1976	269424	102,0	181252	102,2	88172	101,5	x	x
1977	274595	104,0	185832	104,8	88763	102,2	x	x
1978	280987	106,4	192856	108,8	88131	101,4	x	x
1979	287305	108,8	198863	112,2	88442	101,8	112,2	101,8
1980	291894	110,5	202955	114,5	88939	102,4	100,0	100,0
1981	297436	112,6	208147	117,4	89289	102,8	x	x
1982	302239	114,4	212101	119,6	90138	103,8	x	x
1983	304622	115,3	213677	120,5	90945	104,7	x	x
1984	307967	116,6	216417	122,1	91550	105,4	106,6	102,9
1985	310798	117,7	218323	123,2	92475	106,4	100,0	100,0
1986	312663	118,4	219700	123,9	92963	107,0	x	x
1987	314633	119,1	220992	124,7	93641	107,8	x	x
1988	316758	119,9	222689	125,6	94069	108,3	x	x
1989	318209	120,5	223411	126,0	94798	109,1	102,3	102,5
1990	320230	121,2	224991	126,9	95239	109,6	100,0	100,0
1991	324033	122,7	228311	128,8	95722	110,2	x	x
1992	320271	121,2	223436	126,0	96835	111,5	x	x
1993	322035	121,9	224798	126,8	97237	111,9	x	x
1994	322322	122,0	224113	126,4	98209	113,0	99,6	103,1
1995	323231	122,4	224366	126,6	98865	113,8	100,0	100,0
1996	324017	122,7	224280	126,5	99737	114,8	x	x
1997	324572	122,9	223958	126,3	100614	115,8	x	x
1998	325759	123,3	224399	126,6	101360	116,7	x	x
1999	323858	122,6	222424	125,5	101434	116,8	99,1	102,6
2000	324383	122,8	222125	125,3	102258	117,7	100,0	100,0
2001	324916	123,0	221964	125,2	102952	118,5	x	x
2002	325288	123,1	221437	124,9	103851	119,5	x	x
2003	325639	123,3	220831	124,6	104808	120,6	x	x
2004	326348	123,5	220458	124,4	105890	121,9	99,2	103,6

**TABL. 1. DYNAMIKA ZMIAN ZAŁUDNIENIA AGLOMERACJI BIELSKA-BIAŁEJ
Z UWZGLĘDNIENIEM PODZIAŁU NA MIASTA I OBSZARY WIEJSKIE (dok.)**

L a t a	Liczba mieszkańców						Dynamika w okresach 5-letnich	
	ogółem	1975= =100	miast	1975= =100	obszarów wiejskich	1975= =100	miasta	obszary wiejskie
2005	327145	123,8	220381	124,3	106764	122,9	100,0	100,0
2006	327958	124,2	219900	124,0	108058	124,4	x	x
2007	328385	124,3	219096	123,6	109289	125,8	x	x
2008	329664	124,8	219201	123,7	110463	127,1	x	x
2009	330973	125,3	219023	123,6	111950	128,9	99,4	104,9
2010	331874	125,6	218976	123,5	112898	130,0	x	x
2011	332712	126,0	218778	123,4	113934	131,1	x	x
2012	333611	126,3	218684	123,4	114927	132,3	x	x

Ź r ó d ł o: obliczenia własne na podstawie danych z roczników statystycznych województwa bielskiego i katowickiego z odpowiednich lat oraz dane BDL.

Wyższa dynamika zaludnienia na obszarach wiejskich niż w miastach odzwierciedla się w zmniejszającym się stopniu urbanizacji aglomeracji, mierzoną liczbą ludności miejskiej. W badanym okresie zdecydowanie przeważała liczba ludności miast (ponad 2/3 ludności). W końcu lat 70. XX w. wraz z dynamicznym przyrostem liczby ludności miejskiej (głównie mieszkańców Bielska-Białej) wskaźnik urbanizacji w aglomeracji wzrósł do 70% i utrzymywał się do początku lat 90. Dostrzegalna była koncentracja ludności w ośrodkach miejskich, które były nie tylko miejscem pracy, ale także zamieszkania. Rokiem przełomowym był rok 1991, wskaźnik urbanizacji osiągnął wówczas swoje maksimum i od tego momentu stopniowo ulegał zmniejszaniu do obecnego poziomu. W całym okresie udział mieszkańców Bielska-Białej w ogólnej liczbie ludności aglomeracji wahał się od 53% do 57%. Obecnie w stolicy powiatu mieszka co drugi mieszkaniec aglomeracji.

RUCH NATURALNY LUDNOŚCI

Istotną kwestią pozostaje, w jaki sposób na przemiany demograficzne wpłynęły relacje pomiędzy poszczególnymi składowymi ruchu naturalnego ludności (wykr. 2). Współczynniki urodzeń, zgonów i przyrostu naturalnego w latach 1975—2012 wykazywały podobne tendencje w miastach i na obszarach wiejskich.

Kluczowy wpływ na przemiany demograficzne miały urodzenia. Zarówno w miastach, jak i na obszarach wiejskich wartość tych współczynników w latach 1975—2012 uległa znacznemu zmniejszeniu. Najwyższe wartości wystąpiły na przełomie lat 70. i 80. XX w. (ok. 20‰), przy czym na obszarach wiejskich były wyższe niż w miastach i dłużej utrzymywały się na wysokim poziomie. W późniejszym okresie współczynnik urodzeń systematycznie się zmniejszał.

Różnica w urodzeniach pomiędzy obszarami miejskimi i wiejskimi polegała na tym, że w miastach spadek zaczął następować kilka lat wcześniej niż na wsi. Ponadto obszary wiejskie wykazywały się generalnie wyższym współczynnikiem urodzeń niż miasta. Z. Ziolo wskazywał, że spadek wskaźnika urodzeń w miastach był wynikiem szerszego procesu i nawiązywał do pogarszającej się sytuacji mieszkaniowej, która w dużej mierze przyczyniła się do przyhamowania napływu ludzi młodych do miast. Wraz z przekształceniami społecznymi zmienia się podejście do rodzicielstwa. Współcześnie młodzi ludzie coraz dłużej się kształcą, a znaczna ich część po szkole średniej kontynuuje naukę na studiach wyższych. Przesuwa się wiek zakładania rodziny. Duże znaczenie również odgrywa tu rozwijanie kariery zawodowej, a także wzrastająca aktywność zawodowa kobiet, które odsuwają decyzję o macierzyństwie i coraz później rodzą pierwsze dziecko. Nie bez znaczenia jest sytuacja społeczno-gospodarcza, na którą składają się m.in. warunki mieszkaniowe, polityka prorodzinna czy trudna sytuacja na rynku pracy.

W omawianym tu okresie inna składowa ruchu naturalnego — zgony — miały jako jedyne z analizowanych współczynników niewielką tendencję wzrostową, wyraźniej widoczną w miastach. W latach 80. i 90. XX w. wskaźnik zgonów był wyższy na obszarach wiejskich, natomiast współcześnie jest on wyższy w miastach.

W aglomeracji Bielska-Białej na przyrost naturalny przede wszystkim wpłynęły urodzenia. W latach 1975—2012 wskaźnik ten uległ znacznemu obniżeniu z ok. 10‰ do 0,8‰, przy czym współczynnik urodzeń obniżył się w tym okresie z ok. 18‰ do 10,4‰, natomiast współczynnik zgonów w zasadzie pozostawał na tym samym poziomie. Tendencja kształtowania się przyrostu naturalnego w miastach i na obszarach wiejskich była podobna. Widoczna różnica pokazuje, że w badanym okresie przyrost na obszarach wiejskich był wyższy niż w miastach. Ponadto na obszarach wiejskich nie obserwowano ubytku naturalnego. W miastach nastąpił on w 1999 r. oraz w latach 2002 i 2003. Zmiany wartości przyrostu naturalnego są typowe w porównaniu z występującymi w innych regionach kraju.

MIGRACJE LUDNOŚCI

S. Sitek i S. Pytel wskazują, że aglomeracja Bielska-Białej, ze względu na położenie pełni rolę obszaru stykowego, cechuje się znacznymi powiązaniem migracyjnymi zarówno krajowymi, jak i międzynarodowymi, związanymi głównie z rynkiem pracy. Struktury przestrzenno-funkcjonalne są ważnym czynnikiem oddziałującym na kształtowanie się przemieszczeń w tym regionie. Wobec tego drugą, istotną, przyczyną zmian zaludnienia są migracje.

W analizowanym okresie widoczny jest spadek liczby migrantów na obszarach miejskich oraz wiejskich i to w zasadzie jest jedyne podobieństwo (wykr. 3). Obszary te wykazują się odmiennymi tendencjami zmian, a różnice pomiędzy miastami i obszarami wiejskimi są wyraźne. Dodatkowo na wykr. 4 i 5 przedstawiono składowe napływu i odpływu ludności w liczbach bezwzględ-

nych. Napływ w miastach był 2-krotnie większy niż na wsi. Z. Ziolo wskazuje, że największe nasilenie migracji do miast wystąpiło w pierwszych latach funkcjonowania byłego województwa. Obecnie wskaźnik napływu do miast zmniejszył się 4-krotnie w porównaniu do lat 70. i od połowy lat 90. XX w. i wykazuje tendencję do stagnacji. Wśród składowych napływu do miast przeważają przemieszczenia pomiędzy miastami nad migracjami ludności ze wsi do miast. Zauważa się także wzrastający udział migrantów z zagranicy — w ostatnich latach udział ten zbliżył się do poziomu 10%.

Współczynnik odpływu z miast zmniejszał się do lat 90. XX w., a od początku XXI w. wykazuje tendencję wzrostową. Największy udział w tym miały migracje ludności na wieś. W miastach notuje się przewagę odpływu migracyjnego. W końcu lat 70. XX w. na wysokie saldo największy wpływ miał napływ ludności do Bielska-Białej i Czechowic-Dziedzic. Ludność bowiem migrowała z okolicznych wsi do ośrodków przemysłowych w poszukiwaniu pracy.

W przypadku obszarów wiejskich sytuacja kształtuje się inaczej. Lata 70. XX w. to okres wahań współczynnika napływu, a jednocześnie krótkotrwały wzrost współczynnika odpływu migracyjnego. Od początku lat 80. XX w. odpływ z obszarów wiejskich zmniejszał się i już od połowy lat 90. XX w. był na zbliżonym poziomie. Na jego zmiany największy wpływ miało zahamowanie odpływu ludności wiejskiej do miast. Z. Ziolo tłumaczy to zmniejszającym się tempem budownictwa mieszkaniowego w miastach. Od początku lat 90. XX w. napływ na obszary wiejskie wykazuje wyraźną tendencję wzrostową. Wśród jego składowych zdecydowanie przeważają przemieszczenia z miast — ich udział zwiększył się z 40% do blisko 80%. Dla obszarów wiejskich można tu na tej podstawie wyróżnić dwa okresy kształtowania się salda migracji — pierwszy okres trwał do 1991 r. i wtedy notowano ubytek migracyjny, natomiast od 1992 r. obszary wiejskie mają stale dodatnie saldo migracji.

Już W. Rakowski w połowie lat 90. XX w. stwierdził, że zmniejsza się atrakcyjność osiedleńcza miast, jednocześnie nastąpił wzrost zainteresowania terenami wiejskimi z uwagi na niższe koszty utrzymania. Dla mieszkańców miast okoliczne obszary wiejskie stały się atrakcyjnym miejscem osadnictwa pozarolniczego. Istotnym czynnikiem było także osłabienie spółdzielczego budownictwa mieszkaniowego.

Na podstawie analizy składowych napływu i odpływu można stwierdzić, że współcześnie ludność z miast aglomeracji Bielska-Białej przemieszcza się w większości na obszary wiejskie. Dość istotnym kierunkiem jest także odpływ ludności za granicę. Znaczne migracje zagraniczne miały miejsce w latach 80. XX w. oraz w pierwszej dekadzie XXI w. Te ostatnie to głównie migracje ekonomiczne do krajów Europy Zachodniej, do których przyczyniło się otwarcie granic, znoszenie barier paszportowych (Długosz, 2007). Wraz z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej zwiększyła się możliwość wyjazdów zagranicznych o charakterze zarobkowym, a krajami docelowymi migrantów stały się głównie: Wielka Brytania, Niemcy, Irlandia, Holandia i Włochy (Matykowski, Dominik, 2010).

Na przyrost migracyjny całego regionu, początkowo, największy wpływ miały zmiany zachodzące w miastach, natomiast od lat 90. XX w. to zmiany na obszarach wiejskich przyczyniają się do wzrostu demograficznego całej aglomeracji.

RELACJA POMIĘDZY RUCHEM NATURALNYM I MIGRACJAMI LUDNOŚCI — PROCEDURA J. WEBBA

Do zobrazowania relacji pomiędzy przyrostem/ubytkiem naturalnym a saldem migracji posłużono się procedurą J. Webba (1963). Pozwala ona wskazać dominującą składową przyrostu/ubytku rzeczywistego w określonym przekroju bądź przedziale czasu. W zależności od dominacji przyrostu/ubytku naturalnego, jak i salda migracji (dodatnie, ujemne) wyodrębnia się 8 możliwych typów zależności między tymi zmiennymi. I tak obszary wiejskie wykazały się stabilnością przynależności do poszczególnych typów (zestawienie 1). W latach 1975—1991 gminy należały do typu A, w którym ubytek migracyjny jest kompensowany przyrostem naturalnym. Lata 1992—1994 można uznać za okres przejściowy, w którym gminy wyróżniały się przewagą przyrostu naturalnego nad dodatnim saldem migracji (typ B). Od 1995 r. obszar wiejski aglomeracji Bielska-Białej należy do typu C, gdzie saldo migracji przewyższa przyrost naturalny i to ono ma największą rolę w rozwoju demograficznym regionu. Na podstawie przynależności do typów można stwierdzić, że obszary wiejskie stale cechował przyrost rzeczywisty. Dodatkowo, trudno jest wskazać jedną dominującą gminę w napływie ludności, ponieważ w każdym 5-letnim okresie inna osiągała maksimum.

**ZESTAWIENIE (1) PRZYPORZĄDKOWANIA MIAST I OBSZARÓW WIEJSKICH
AGLOMERACJI BIELSKA-BIAŁEJ DO TYPÓW WEBBA**

L a t a	Typy Webba
Miasta	
1975—1979	C
1980	C/B
1981	B
1982	C
1983—1989	B
1990—1997	C
1998	A
1999	G
2000	H
2001	B
2002—2003	G
2004	H
2005	G
2006—2012	H

**ZESTAWIENIE (1) PRZYPORZĄDKOWANIA MIAST I OBSZARÓW WIEJSKICH
AGLOMERACJI BIELSKA-BIAŁEJ DO TYPÓW WEBBA (dok.)**

L a t a	Typy Webba
Obszary wiejskie	
1975—1991	A
1992—1994	B
1995—2012	C

Ź r ó d ł o: opracowanie własne.

Odmienna sytuacja wystąpiła w miastach. Tu można wyróżnić 2 okresy — lata 1975—1998, w którym następował przyrost rzeczywisty oraz 1999—2012, kiedy notuje się ubytek rzeczywisty, z wyjątkiem 2001 r., w którym największą rolę odgrywa ujemne saldo migracji (typ H i G). W pierwszym okresie najczęściej miasta należały do typu C. Natomiast od 1999 r. miasta wyróżnia przewaga ujemnego salda migracji nad ubytkiem naturalnym (typ G) lub ujemne saldo migracji niekompensowane przez przyrost naturalny (H). Do połowy lat 90. XX w. największe znaczenie odegrał przyrost naturalny, natomiast w późniejszym okresie saldo migracji.

LUDNOŚĆ WEDŁUG WIEKU I PŁCI

Wśród mieszkańców aglomeracji Bielska-Białej dominują kobiety, zarówno w miastach jak i na obszarach wiejskich. W miastach zwiększyła się liczba kobiet przypadających na 100 mężczyzn — ze 107 w 1975 r. do 111 w 2012 r., natomiast na obszarach wiejskich zmniejszyła się — w 2012 r. wyniosła 104 kobiety, wobec 106 kobiet w 1975 r.

Różnice między wskaźnikami feminizacji w miastach i na obszarach wiejskich widoczne są na wykresach przedstawiających piramidy ludności (wykr. 6 i 7). W miastach widoczna jest przewaga kobiet nie tylko w starszych grupach wiekowych, ale także wśród kobiet w wieku produkcyjnym.

Analiza struktury wieku ludności wskazuje, że mimo iż w miastach kolejne niżej i wyżej demograficzne bardziej się uwidoczniają, to jednak generalne tendencje zmian udziałów poszczególnych grup wiekowych są podobne. W 1995 r. zarówno w miastach, jak i na obszarach wiejskich przeważała ludność w wieku produkcyjnym, a ludność starsza była najmniej liczną grupą. Obszary wiejskie cechowały się wyższym udziałem ludności w wieku przed- i poprodukcyjnym niż miasta, natomiast w miastach był wyższy udział ludności wieku produkcyjnego. W 2012 r. w miastach najmniej liczną grupę stanowiła ludność w wieku przedprodukcyjnym. Obszary wiejskie charakteryzował wyższy udział ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym. Wskazuje to, że struktura ludności miast szybciej się starzeje niż ludność obszarów wiejskich.

Podsumowanie

Z punktu widzenia przemian demograficznych miasta i obszary wiejskie aglomeracji Bielska-Białej w analizowanym okresie wykazywały się zarówno różnicami, jak i podobieństwami. Można wyróżnić dwa odmienne okresy, w których te obszary dominowały. Pierwszy objął lata 1975—1991, czyli okres, w którym miasta szybciej rozwijały się pod względem demograficznym i zwiększał się udział ludności miejskiej. Do wzrostu liczby ludności miast przyczynił się napływ ludności wiejskiej, istotnym kierunkiem migracji były również przemieszczenia pomiędzy miastami. Jednak to, co jest specyficzne dla obszarów wiejskich aglomeracji, mimo wzrastającego udziału ludności miejskiej, liczba ludności również się zwiększała, z tym, że dynamika była niższa niż w przypadku miast. Było to możliwe dzięki wyższemu niż w miastach przyrostowi naturalnemu, który kompensował ubytek migracyjny obszarów wiejskich.

Największe jednak znaczenie w rozwoju ludnościowym i dla relacji między miastami a obszarami wiejskimi miało saldo migracji. Okres 1975—1991 był determinowany uprzemysłowieniem i urbanizacją. Tendencje zmian były wtedy podobne do obserwowanych w innych regionach kraju (Korcelli i in., 1992; Gawryszewski, 2005), z tą różnicą, że na obszarach wiejskich nie zmniejszała się liczba ludności.

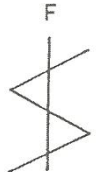
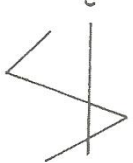
W drugim okresie 1992—2012 liczba ludności miast po początkowej stagnacji zaczęła się zmniejszać. Obszary wiejskie miały wyższą dynamikę rozwoju ludnościowego niż miasta, co skutkowało zmniejszaniem się stopnia urbanizacji. Obszary wiejskie wyróżniały się wyższym przyrostem naturalnym niż miasta. Ponownie głównym czynnikiem wpływającym na przemiany demograficzne było saldo migracji przewyższające przyrost naturalny. Dominujący kierunek migracji odwrócił się — przeważał napływ na obszary wiejskie, a miasta cechował ubytek migracyjny przewyższający ubytek naturalny bądź nierekompensowany przyrostem naturalnym. Zmieniły się preferencje ludności wobec miejsca zamieszkania — pożądanym było posiadanie domu jednorodzinnego w spokojnej okolicy, w atrakcyjnym krajobrazowo otoczeniu, a jednocześnie stosunkowo niedaleko miasta. Takie warunki spełnia otoczenie Bielska-Białej, dlatego obserwuje się tu proces suburbanizacji.

Zaprezentowane tu zróżnicowanie przemian demograficznych między miastami i obszarami wiejskimi jest zgodne z opisanymi w pracy J. Runge i F. Kłosowskiego. Wskazali oni, że w drugiej połowie XX w. intensywna urbanizacja objęła zarówno miasta, jak i okoliczne obszary wiejskie. Z kolei po 1989 r. dominowały przemieszczenia ludności z miast na obszary wiejskie.

Zestawienie (2) zawiera typologię wraz z charakterystyką typów, do których zaliczają się gminy, a na wyk. 8 przedstawiono rozmieszczenie gmin w otoczeniu Bielska-Białej wraz z przyporządkowaniem ich do określonych typów. Bielsko-Biała i Czechowice-Dziedzice są typami emigracyjnymi, natomiast pozostałe gminy są typami imigracyjnymi. Wśród gmin imigracyjnych wyróżnia się miasto Szczyrk (typ wypychający). Można zauważyć pewne prawidłowości —

gminy, które nie sąsiadują bezpośrednio z Bielskiem-Białą lub sąsiadują na niewielkim odcinku to typy wysoce zasiedziały o niskiej mobilności (Buczkowice, Porąbka i gmina miejsko-wiejska Wilamowice). Na drugim biegunie są gminy wykazujące się wysoką mobilnością, graniczące od południa i południowego zachodu z Bielskiem — Jaworze i Wilkowice. W bezpośrednim sąsiedztwie miast po stronie wschodniej, a w przypadku Bielska-Białej także po stronie zachodniej, znajdują się gminy charakteryzujące się typami mobilnymi, przyciągającymi, są to: Kozy, Jasienica i wiejska część gminy Czechowice-Dziedzice.

**ZESTAWIENIE (2) TYPOGRAFÓW CHARAKTERYSTYCZNYCH DLA GMIN
W AGLOMERACJI BIELSKA-BIAŁEJ W LATACH 1992—2012
(według typografów Z. Długosza)**

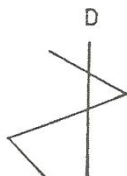
Charakterystyka typu	Przedstawienie graficzne	Gminy
Typ imigracyjny		
L — wysoce mobilny (napływ i odpływ powyżej średniej, dlatego też mobilność powyżej średniej)		Jaworze, Wilkowice
P — mobilny wypychający (wysoka mobilność spowodowana wyższą od średniej emigracją, przy niższej imigracji)		Szczyrk
O — mobilny przyciągający (wysoka mobilność spowodowana wyższą od średniej imigracją, przy niższej emigracji)		Czechowice-Dziedzice — obszar wiejski, Jasienica, Kozy
F — zasiedziały przyciągający (niska mobilność spowodowana niższą od średniej emigracją, przy wyższej imigracji)		Bestwina
C — wysoce zasiedziały (napływ i odpływ poniżej średniej, dlatego też mobilność poniżej średniej)		Buczkowice, Porąbka, Wilamowice miasto i wieś

**ZESTAWIENIE (2) TYPOGRAFÓW CHARAKTERYSTYCZNYCH DLA GMIN
W AGLOMERACJI BIELSKA-BIAŁEJ W LATACH 1992—2012 (dok.)
(według typografów Z. Długosza)**

Charakterystyka typu	Przedstawienie graficzne	Gminy
----------------------	--------------------------	-------

Typ emigracyjny

D — zasiedziały wypychający (niska mobilność spowodowana niższą od średniej imigracją, przy niższej emigracji)

miasta Bielsko-Biała, Cze-
chowice-Dziedzice

Ź r ó d ł o: opracowanie własne na podstawie Z. Długosz (1992).

Generalnie wszystkie gminy bezpośrednio graniczące z miastem powiatowym mają współczynnik imigracji wyższy od średniej. Taka sytuacja sugeruje, że migrująca ludność wybiera na miejsce osiedlenia gminy znajdujące się w bezpośrednim sąsiedztwie Bielska-Białej, natomiast tereny położone dalej są rzadziej wybierane jako miejsca docelowe migrantów i charakteryzują się wyższą zasiedlonością ludności.

mgr Monika Olberek-Żyła — Uniwersytet Śląski w Katowicach

LITERATURA

- Długosz Z., Jelonek A. (1984), *Zagadnienia ludnościowe województwa bielskiego*, Folia Geographica, „Series Geographica-Oeconomica”, vol. XVI, *Struktura geograficzno-ekonomiczna województwa bielskiego*, Kraków
- Długosz Z. (1992), *Typologia miast Polski w świetle wybranych parametrów migracji ludności*, „Rozprawy habilitacyjne”, nr 241, UJ
- Długosz Z., (2007), *Wybrane aspekty stałej emigracji ludności z Polski za granicę po 1989 roku*, „Czasopismo Geograficzne”, nr 78
- Gawryszewski A. (2005), *Ludność Polski w XX wieku*, „Monografie”, nr 5, IGiPZ PAN, Warszawa
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* (2012), Ministerstwo Rozwoju Regionalnego
- Korcelli P., Gawryszewski A., Potrykowska A. (1992), *Przestrzenna struktura ludności Polski. Tendencje i perspektywy*, „Studia”, t. XCVIII, PAN, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa
- Krawczyk S. (1981), *Specyficzne cechy rozwoju ludności województwa bielskiego*, „Studia nad Ekonomiką Regionu”, t. XI, Śląski Instytut Naukowy, Katowice
- Krzysztofik R. (2006), *Nowe miasta w Polsce w latach 1980—2007. Geneza i mechanizmy rozwoju. Próba typologii*, Wydział Nauk o Ziemi, Uniwersytet Śląski, Sosnowiec
- Krzysztofik R. (2007), *Lokacje miejskie na obszarze Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice
- Krzysztofik R. (2008), *Aglomeracje miejskie*, [w:] M. Tkocz (red.), *Województwo śląskie. Zarys geograficzno-ekonomiczny*, Wydział Nauk o Ziemi, Uniwersytet Śląski, Sosnowiec
- Matykowski R., Dominik A. (2010), *Polska emigracja zarobkowa w Irlandii w latach 2004—2007*, „Przegląd Geograficzny”, nr 82
- Mrzyk J. (1969), *Rozwój społeczno-gospodarczy Bielskiego Okręgu Przemysłowego w latach 1960—1968*, „Statystyka Regionalna”, z. 18, WUS, Katowice
- Pytel S. (2005), *Uwarunkowania migracji ludności w obszarach przygranicznych na przykładzie powiatów bielskiego, cieszyńskiego i żywieckiego*, maszynopis pracy doktorskiej, Wydział Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego, Sosnowiec
- Pytel S., Sitek S. (2002), *Składowe przyrostu rzeczywistego jako determinanty rozwoju ludności południowej części województwa śląskiego*, „Biuletyn Geograficzny”, nr 1, Uniwersytet Mikołaja Kopernika
- Rakowski W. (1995), *Zmiany w kierunkach migracji ludności województwa bielskiego*, [w:] *Nowe problemy demograficzno-społeczne i infrastrukturalne na obszarze pogranicza polsko-czeskiego*, Materiały XI Międzynarodowego Kolokwium Demograficznego, Wydział Nauk o Ziemi, Uniwersytet Śląski, Sosnowiec

- Rechowicz H. (red.) (1971), *Bielsko-Biała. Zarys rozwoju miasta i powiatu*, Śląski Instytut Naukowy, Wydawnictwo Śląsk, Katowice
- Rocznik statystyczny województwa bielskiego* (z lat 1978—1995), Wojewódzki Urząd Statystyczny w Bielsku-Białej
- Rocznik statystyczny województwa katowickiego* (z lat 1977—1995), Wojewódzki Urząd Statystyczny w Katowicach
- Runge J. (1996), *Tendencje przemian demograficzno-społecznych Szczyrku na tle województwa bielskiego w latach 1975—1993*, [w:] *Szczyrk. Ośrodek wypoczynkowy*, Runge J. (red.), Wydział Nauk o Ziemi, Uniwersytet Śląski, Sosnowiec
- Runge J., Kłosowski F. (2011), *Changes in population and economy in Śląskie voivodship in the context of the suburbanization process*, „Bulletin of Geography. Socio-economic Series”, No. 16/2011, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika
- Sobala-Gwosdz A. (red.) (2010), *Badanie trendów rozwojowych w województwie śląskim poprzez wyznaczenie ośrodków wzrostu i obszarów stagnacji*, Bielsko-Biała
- Spórna T. (2012), *Modele przemian urbanizacyjnych w województwie śląskim*, „Prace Wydziału Nauk o Ziemi Uniwersytetu Śląskiego”, nr 72, Sosnowiec
- Webb J. W. (1963), *The natural and migrational components of population changes in England and Wales 1921—1931*, „Economic Geography”, vol. 39, No. 2
- Wojaczek H. (1981), *Migracje ludności w województwie bielskim w latach 1973—1977*, „Studia nad Ekonomiką Regionu”, t. XI, Śląski Instytut Nauki, Katowice
- Zioło Z. (red.) (1987), *Przemiany demograficzne woj. bielskiego w latach 1975—1986*, WUS, Bielsko-Biała

SUMMARY

The article presents the diversity of population change in urban agglomerations of Bielsko-Biala, compared to surrounding rural areas. The paper presents the relationship between these areas in shaping the demographic development in the years 1975—2012. Two distinct periods of change were distinguished on the basis of analyses. In the first one (years 1975—1991), urban areas grew faster, which was determined by industrialization and urbanization. In the second period (years 1992—2012), rural areas had a high population growth rate.

РЕЗЮМЕ

Статья характеризует дифференциацию изменений в области населения в городах агломерации г. Бельско-Бяла в отношении к окружающим ее сельским районам. В статье представлены отношения между этими районами в формировании демографического развития в 1975—2012 гг. В результате проведенного анализа были выделены два отличающихся друг от друга периода изменений. Период 1975—1991 гг характеризовался более быстрым развитием сельских районов, вызванным индустриализацией и урбанизацией. С 1992 г. сельские районы проявляют высокую динамику роста населения.